

18 augusti 2006

Staten skyfflar över utgifterna på lägre nivåer för att stoltsera med sanerade statsfinanser. Regeringen Perssons stålbad för att sanera statsfinanserna blev ett gigantiskt utslagningsmaskineri. Hög arbetslöshet, många sjukskrivna av stress och psykisk ohälsa blev priset som drabbade kvinnor i låglöneyrken hårdast. Andelen lågutbildade kvinnor utan reguljärt arbete har ökat från 13 till 37 procent. En femtedel av alla vuxna utanför ett aktivt samhällsliv är grogrund för motsättningar och missnöjespartier, skriver ekonomiprofessor Magnus Henrekson vid Handelshögskolan i Stockholm och stressforskaren Aleksander Perski, docent i medicinsk psykologi vid Karolinska institutet.

Alla ska med!" Så lyder det socialdemokratiska partiets slogan inför valet 2006. En stolt men också uppfordrande paroll. Hur ska den över en miljon svenskar, som i dag står utanför arbetsmarknaden på grund av brist på jobb, sjukdom eller av andra orsaker, komma med nu när de inte gjort det tidigare?

I antologin "Sanningen om Sverige" som kommer ut inom kort analyserar vi och flera andra personer vad som egentligen har hänt i vårt land de senaste åren. Varför har vi så hög arbetslöshet när tillväxten slår alla förväntningar? Varför har vi så höga ohälsotal och sjukskrivnings- och pensionskostnader i Sverige - välfärdsstaten nummer ett?

För att "alla" ska komma med, måste man titta lite närmare på hur de först hamnade utanför. Det började under 90-talet med den ekonomiska sanering som statsminister Göran Persson fått så mycket beröm för.

Baksidan av medaljen är stress, utbrändhet och ohälsa samt en hög arbetslöshet som man gör allt för att dölja i statistiken. Det som man inte hitintills talat om i debatten är att Göran Perssons egna väljare, särskilt kvinnor i låglöneyrken, fått betala och fortfarande betalar det högsta priset för saneringen. 37 procent av kvinnor i åldern 25-54 år med grundskoleutbildning var år 2004 utan reguljärt arbete, men år 1990 var de bara 13 procent.

Mätningar av den svenska arbetsmiljön så sent som 1992 visade fortfarande en välmående arbetskraft där inflytande över arbetstempo och möjligheter att lära sig nya saker ständigt förbättrats. Sveriges regering hade en aktiv arbetsmarknadspolitik som hindrade en stor arbetslöshet. Ett trendbrott inträffade mellan åttio- och nittiotalen - där det svenska "stålbadet" började.

Den panikartade reaktionen på en långvarig ekonomisk kris med statsfinanserna i oordning resulterade i en nedbantning av arbetsstyrkan med 424 000 personer i helårsekvivalenter från 1990 till 1994 (Källa: SCB:s arbetskraftsundersökningar). Detta betydde i praktiken att cirka 500 000 personer i den offentliga sektorn och 150 000 i den privata drabbades av reduktioner på hel- eller deltidsbasis. Fortfarande tolv år senare känner vi av efterräkningarna av detta chockartade sätt att rädda den svenska staten från en ekonomisk kollaps.

Man fortsatte saneringen med en del åtgärder som sällan diskuteras offentligt - ansvaret för samhällsekonomin försköts nedåt. Skolan kommunaliserades och vissa delar av sjukvården

blev landstingskommunala. Härigenom kunde staten skyffla över de stora ekonomiska problemen på lägre nivåer och samtidigt stoltsera med sanerad ekonomi.

I samtal mellan människor och i medier började dagligen orden stress och utbrändhet att förekomma. Vi hade fått ett ansträngt samhälle. I SCB:s arbetsmiljöundersökningar ser vi genom hela 90-talet en ständig ökning av människor som lever med "för höga krav i arbetet". Samtidigt minskar upplevelsen av att ha kontroll i det egna arbetet. En växande andel anger det som enformigt. Det märks tydligast bland kvinnor i den offentliga sektorn, där balansen mellan anpassningskrav och mänskliga tillgångar rubbats. Regeringen Persson tog inte dessa varningstecken på allvar.

Mellan 1994 och 2004 har antalet sjukskrivningar fördubblats. De har också blivit mer långvariga och andelen sjukdomar orsakade av stress och psykisk ohälsa har ökat dramatiskt. 60 procent av de vanligaste diagnoserna i arbetsför ålder är stressrelaterade. Kvinnor drabbas oftare än män och det drabbar främst anställda inom den offentliga sektorn. Allt fler slussas vidare till förtidspension. 560 000 personer - över 10 procent av Sveriges vuxna - är sjukpensionärer. Var tredje av dem är under 50 år! Man kan fråga sig varför utslagningen blivit så definitiv. En orsak är bristen på vård för denna "nya ohälsa". Företagsvården är bortbantad, primärvården knälar under ständiga omorganisationer och psykvården är både desorganiserad och har för lite resurser. Dessutom har vi ett totalt ineffektivt rehabiliteringssystem. Det som skiljer Sverige från Finland och Tyskland - som har lika höga ersättningsnivåer men betydligt färre långtidssjukskrivna och förtidspensionerade - är att man i dessa länder har ett mycket aktivt försäkringssystem. Man ingriper tidigt i förloppet. Varför gör inte vi det?

I sanningens namn behöver vi också diskutera den selektiva arbetsmarknad som uppstått i Sverige. De som stannar kvar eller kommer tillbaka är svenskfödda, högutbildade män med kortare sjukskrivning. Andra hamnar i förtidspensionering. Tycker man inte att dessa människor behövs i arbetskraften? "Alla ska med" hette det ju.

År 1996 blev det ohållbart för den socialdemokratiska regeringen med över en halv miljon arbetslösa och man lovade att reducera talen till 2002, vilket man faktiskt lyckats med. Men tyvärr inte genom att en massa nya arbetstillfällen skapades i Sverige.

När man slår ihop sjukskrivningar med sjukpensioneringar ser man vad som egentligen händer - nedgången i arbetslösheten är lika stor som uppgången i sjuktalen. Sjukskrivning och sjukpensionering har systematiskt använts för att dölja arbetslösheten.

Så småningom blev det uppenbart att så många sjuka i ett utvecklat land som vårt var ohållbart. Nu har regeringen ett nytt mål - att halvera sjuktalen (men inte förtidspensionerna) till år 2008. Vägen dit tycks hittills vara att sjukpensionera de långtidssjukskrivna och på så sätt få bort dem ur statistiken. Som visades av Mikael Holmqvist på DN Debatt den 10 augusti tvingar till och med myndigheterna arbetslösa att låta sig etiketteras som sjuka och arbetshandikappade för att statistiken ska kunna friseras. Men hur man än kategoriserar alla personer som hamnat utanför den aktiva arbetsmarknaden så visar det sig att över en miljon människor befinner sig i denna situation sedan tolv år tillbaka.

Trots konjunkturuppgången syns ingen ljusning på arbetsmarknaden - tvåttredjedelssamhället är här för att stanna. Varje arbetsdag sjukpensionerar landets försäkringskassor cirka 400 personer.

Finns det då inte någon positiv aspekt på detta statligt administrerade odugligförklarande av människor en masse? Kanske att de som hamnar utanför men försörjs i trygghetssystemen mår bra och trivs med sitt liv? Så är det dock ytterst sällan. Ett underaktivt liv, där det inte finns plats för individens talanger, energi och behov är lika stressframkallande som ett överaktivt. Sömnproblem och utmattningssymtom är vanligare bland arbetslösa än bland dem som har jobb. Staten betalar alltså ut enorma belopp till bidragstagare under förutsättning att de inte gör något aktivt av sina liv. Till sist blir det en del av den egna identiteten att inte ha jobb, vilket endast leder till passivitet, utanförskap och ännu mer stress.

Det är svårt att förstå hur regeringen kan tillåta detta gigantiska utslagningsmaskineri att fortlöpa år efter år. Sverige kommer inte att ha råd att hålla ihop systemet, dessutom kommer det att förlora sin politiska legitimitet. En minskad tillit till de politiskt valda institutionernas förmåga att hantera problemen skapar grogrund för missnöjespartier och tillspetsade motsättningar i hela samhället.

Det är dags att tänka om. För närvarande använder vi en stor del av vår statsbudget till att hålla över en femtedel av den vuxna befolkningen utanför ett aktivt deltagande i samhällslivet. Sedan 1994 har Sverige haft rekordtillväxt. Det svenska näringslivet stod efter stålbadet i början av 90-talet unikt väl rustat för att dra nytta av globaliseringen och återuppbyggnaden av ekonomierna i Kina, Östeuropa och Indien som blivit förödda av dålig politik.

Detta erbjöd också en unik potential till jobbskapande i Sverige. Det hade dock förutsatt en politik som uppmuntrat människor att starta företag, anställa och bygga nytt. Välfärdssystemen hade - som i Danmark - kunnat användas för att underlätta i stället för att försvåra denna process. Då hade Sverige kunnat komma in i en god sysselsättningspiral med successivt lägre skatter på arbete och med allt effektivare rehabilitering och behandling för de verkligt svaga. I detta Sverige med 600 000 fler riktiga jobb hade alla redan varit med och Göran Persson hade kunna dra sig tillbaka i trygg förvissning om att hans eftermäle skulle bli lysande.

MAGNUS HENREKSON, professor i nationalekonomi och vd för Institutet för Näringslivsforskning, IFN

ALEKSANDER PERSKI, docent i medicinsk psykologi vid Karolinska institutet